Kyra Kyralina

romanul d-lui Panait Istrati

de DEM. THEODORESCU

In potopul de cărţi care inundă libraria franceză înecând curiozitatea şi celui mai sârguincios cititor, o carte şi un nume isbutesc să se impună şi să domnească, cu un firesc şi cu o vigoare simplă cari contrastează cu gălăgia numelor şi volumelor cu banderole de premii inexistente şi încoronări echivoce...

Cartea aceasta sensaţională e *Kyra Kyralina*, iar autorul ei e *Panait Istrati*.

Sunt titlul şi numele cele mai rostite azi în critica şi preocuparea europeană. E primul nume românesc — în domeniul artei scrisului — care umple cu gloria lui spontană, necăutată şi neadministrată de cunoscutele autogospodării ale reputaţiilor silite, *psicho-sfera* Planetei.

Panait Istrati nu e un scriitor făcut, cu instrucţie specială, şi nici măcar cu voinţa de a fi scriitor... Întâmplarea — o tragică întâmplare — a făcut pe cineva să bage de seamă că Istrati are geniu... Observatorul acesta era însuşi *Romain Rolland*. Superbul apărător al lui *Mahatma Ghandi* a văzut dintr'o simplă scrisoare exasperată că Istrati — repetând, în mare şi trist, păţania d-lui Jourdain — făcea proză fără să ştie...

Panait Istrati

...In genere, scriitorul are mai întâi conştiinţa geniului său şi apoi poftа de a scrie. Istrati a fost unul din rarii scriitori cari n'a ştiut că are geniu! E un miracol. Cum un miracol este opera — aşa de formidabil simplă — a acestui neaşteptat şi turburător învestit al explorării ascunzişurilor sufletului şi lumei! Fără ştiinţă, fără artificiu, fără atitudine studiată, — ci numai cu o repezire bruscă de ochi, de o siguranţă uneori sălbatică, acest uluitor artist al observării şi sinceităţii luminează toate adâncurile şi sfâşie toate draperiile hipocriziei şi aparenţelor — ale oamenilor ca şi ale sufletelor!

E forţa primară, elementară, — am zice barbară — a geniului în exerciţiul nemijlocit al funcţiei ei needucate şi necăutate: creaţiunea, creaţiunea pură şi simplă, fără *industruositatea artei*, dar cu toată arta adevărului, care începe de sigur cu curajul de a te mărturisi întreg pe tine însuţi.

* * *

Dar, să las pe Romain Rolland să vorbească, fiindcă el ne dă cea mai completă imagină a lui Istrati:

In primele zile ale lui Ianuarie 1921, o scrisoare îmi fu transmisă, din spitalul dela Nisa. Ea fusese găsită asupra unui desperat, care îşi tăiase beregata. Erau puţine speranţe că va scăpa cu viaţă. Am citit scrisoarea şi am fost prins de tumultul geniului. Era ca un crivăţ de foc care se revărsa asupra câmpiei. Era spovedania unui nou Gorky din ţări balcanice. A fost salvat. Am voit să-l cunosc. O corespondenţă începu între noi. Devenirăm prieteni.

Se numeşte Istrati. E născut la Brăila, în 1884, dintr'un contrabandist grec pe care nu l'a cunoscut şi dintr'o ţărancă româncă, o femee admirabilă, a cărei viaţă de muncă fără odihnă i s'a închinat. Cu toată dragostea lui pentru ea, la 12 ani o părăsi, mânat de un demon al pribegiei, sau mai ales de trebuinţa arzătoare de a cunoaşte şi de a iubi. Douăzeci de ani de viaţă rătăcitoare, de extraordinare aventuri, de munci istovitoare, de frunzăreli şi de suferinţi, ars de soare, udat de ploi, fără adăpost şi prigonit de vardiştii de noapte, flămând, bolnav, stăpânit de patimi şi crăpând de mizerie. El face toate meseriile: chelner, cofetar, lăcătuş, cazangiu, mecanic, salaor, hamal, servitor, purtător de reclame, zugrav de firme, vopsitor de vapor, ziarist, fotograf... Se amestecă o vreme în mişcările revoluţionare. Parcurge Egiptul, Siria, Iafta, Beyrouth, Damascul şi Libanul, Orientul, Grecia, Italia, mai totdeauna fără un ban şi deseori ascunzându-se pe vr'o corabie, unde pe drum e descoperit şi de unde e aruncat pe uscat la prima escală. E lipsit de toate, dar înmagazinează o lume de amintiri şi deseori îşi înşeală foamea citind cu lăcomie mai ales pe maeştrii ruşi şi scriitorii din Occident.

E un povestitor născut, un povestitor din Oreint, care se încântă şi se înfioară de propriile-i povestiri şi aşa de mult se lasă robit că odată naraţiunea începută, nimeni nu ştie, nici el însuşi, dacă va dura o oră sau o mie şi una de nopţi. Dunărea şi mlaştinile ei... Acest geniu de povestitor e aşa de iresistibil că, în scrisoarea scrisă în ajunul sinuciderii îşi întrerupe de două ori jelaniile desperate pentru a nara două istorii hazlii din viaţa sa.

L'am decis să-şi scrie o parte din povestirile sale; şi el a pornit la o operă de îndelungată muncă, ale cărei prime două volume sunt scrise. E o evocare a vieţii sale; şi opera ca şi viaţa sa ar putea fi dedicată Prieteniei; căci aceasta este în el o sfântă pasiune. Pe drumul său, el se opreşte în amintirea chipurilor întâlnite; fiecare are enigma destinului său pe care caută s'o pătrundă. Şi fiecare capitol al romanului constitue o nuvelă. Trei sau patru din aceste nuvele, în volumele pe cari le cunosc, sunt demne de maeştrii ruşi. Diferă de ei prin temperament şi lumină, prin decisia spiritului, veselia tragică, această bucurie a povestitorului care liberează sufletul asuprit.

Va trebui să ne amintim că omul care a scris aceste pagini aşa de svelte a învăţat singur franţuzeşte, acum şapte ani, cetind pe clasicii noştri".

Aşa ni-l prezintă Romain Rolland.

Ce-am putea adăoga acestei sentinţe definitive, dictate de judeţul cel mai incontestabil al spiritului contemporan? Am avea numai de întâmpinat că povestirea lui Istrati nu e rusească, ci e de cel mai clar şi precis românesc. Ceeace a interesat, desigur, pe marele gânditor de la Villeneuve, a fost tocmai noutatea acestei înfăţişări, căreia el i-a dat, în necunoştiinţa specificităţii spirituale româneşti, eticheta de „rusesc". Nu, nu e nimic rusesc în scrisul lui Istrati. Lumina, sfătoşenia, — acea veselie tragică ce-a lovit mai ales atenţia lui Romain Rolland, sunt însuşirile de seamă ale minţii româneşti.

Violenţa, brutalitatea prezentării lucrurilor, surâsul acela jumătate de milă, jumătate de neîncredere, ironia, pofta de glumă, îndrăsneala hazului, nu sunt ruseşti. Ele sunt de aici, din sufletul şi din pământul care se învederează astfel capabile să dea interesului universal opere de unanimă preţuire.

Mulţi scriitori de-aţ noştri visează universalitatea... E dreptul, e chiar datoria lor. Dar, ahtiaţi de dorul recunoaşterei Occidentului, ei se pomenesc falsificaţi... Scriu ca pentru străinătate! Adică scriu ca străinii, — fac pe francezii sau pe nemţii. Şi de aceea, prezintă opere cari nu interesează nici pe francezi, nici pe nemţi... Şi, cu atât mai puţin pe români!

Panait Istrati n'a făcut nici pe neamţul, nici pe francezul, nici pe rusul, — a fost el, el singur, cum se simţea în clocotul inspiraţiei şi, dacă vreţi, nepreparaţiei sale literare. Şi de aceea a interesat, de aceea s'a impus, de aceea domină. El e primul scriitor care deşi nu scrie româneşte, prezintă străinului originalitatea povestirii româneşti. Pe câţi dintre scriitorii noştri, traducându-i în franţuzeşte, nu i-ar găsi franţuzii în propria lor literatură...

Pe Panait Istrati, Romain Rolland nu l'a găsit calchiat după vr'un scriitor străin. Şi de aceea, cugetătorul dela Villeneuve a strigat cu atâta nobilă bucurie descoperind o nouă originalitate pentru literatura europeană.

Ce cuprinde primul volum din această serie a „Povestirilor lui Adrian Zograffi" la care *Kyra Kyralina* e doar introducerea? Nu e un roman după regulile clasice ale genului. E o spovedanie simplă, cu zig-zagurile naturale ale unei povestiri, dar mânată cu o putere de observaţie dusă până la cruzime şi cu o sinceritate mânată până la eroism şi poezie pură... Nu e o carte de arhitectură obişnuită, dar simţi dela primele pagini că o mână uriaşe te înfăşcă iresistibil şi te duce până la capăt purtându-te parcă în faţa unor ocheane miraculoase cari au furat şi fură într'una în câmpul lor cele mai voalate taine ale vieţii.

Kyra Kyralina e romanul unor „estropiaţi sufleteşti". Calificarea e a lui Istrati însuşi. E povestea, neîndurătoare prin sinceritate dar nespus de blândă prin mila care o învăluie, a unei vieţi care supravieţueşte sufletului pierdut. Principalul erou al romanului începându-şi trista şi cuceritoarea-i poveste, exclamă:

„Ah! ce de nedreptate e în viaţă! Când vezi un om estropiat de un picior sau de-o mână, nu-i arunci dispreţul tău, ci dimpotrivă, ţi-e milă de el. Dar, toată lumea întoarce capul, nimeni n'are milă de un estropiat al sufletului!..."

Bunătatea, iată caracteristica acestui scriitor de sălbatecă sinceritate. Eroii lui sunt toţi din aceeaşi rasă a nefericiţii care predomină literatura rusă. Dar, Istrati nu priveşte la ei cu răceala unui savant împietrit. El îi iubeşte îi iartă, sufere cu ei, — fiindcă sunt copiii lui, sunt cu toţii el-însuşi...

Şi în toată povestea e răbufnirea continuă a unei iubiri care a fost mutilată în prima ei copilărie, — aşa cum fac exploatatorii de copii cu pruncii cari le cad în braţe. Eroii lui Istrati sunt oameni cari au o sete nebună de iubire, dar cari nu ştiu să iubească. E drama ascunsă, discretă, dar formidabilă, a sufletelor dăruite.

Şi iubirea aceasta necheltuită, înăbuşită, se risipeşte năvalnic, cu grandoare de epopee sau cu prăbuşiri de crimă, pe zeci de căi lăturalnice, artificiale, oribile, ucigaşe sau incestuoase... Şi par'că pentru a se odihni din când în când, spiritul autorului schiţează episodic o iubire adevărată, firească, eroică şi sănătoasă.

Poveştea ţiganului Trandafir care înşela pe ţărani la bâlciu cu *„uite popa, nu e popa"*, pentru a-şi întreţine amanta, — e stăpânitoare de amintire. S'o mai auzim odată:

— Salepul tău, spunea ţiganul Trandafir, — nu mă va face niciodată să câştig destul pentru ca să pot să adaug, la fiecare şase luni, un nou galben la salba cu galbeni a dragei mele Mironda şi atunci, băiete, fata se duce la altul, căci, vezi tu, dragostea e sburătoare..."

Dar, iată că ţiganul o păţi într'o zi...

„Tânărul ţăran jefuit de avutul său nu mai vroi să-i dea drumul lui Trandafir şi, amândoi, după o goană nebună peste câmpuri, veniră la mine ca să mă ia de judecător. Ţăranul zise: dacă nu-mi dă banii, atunci să mă înveţe şi pe mine meşteşugul lui; da, meşteşugul lui; voi face ca el! Trandafir ridică din umeri: E nebun coceanul ăsta! Ce belea, ce belea!

— „Nu, băiete, zise celălalt, dă-mi banii ori dă-mi meşteşugul tău! Văd că nu face să fii cinstit, voi lucra ca tine.

— Dar, nici tu nu eşti mai cinstit ca mine, strigă Trandafir; ai voit să-mi câştigi banii, am fost mai şmecher ca tine şi ţi i-am câştigat eu, iată tot!

— Da, conveni ţăranul, n'am fost mai cinstit ca tine. Pentru aceea îţi las un galben: dă-mi pe ceilalţi patru. Dăca nu, mă arunc în lalomiţa şi e păcat... Am acasă nevastă tânără şi singură... Ne-am luat din dragoste... Şi cei cinci galbeni erau singurii cari atârnau în salba ei... Îi luasem pentru a cumpăra doi cai ca să lucrez pământul.

„Trandafir sări ca ars cu fierul roşu:: „Cum, prostule, iei galbenii femeii ca să cumperi cai? Ah, nu eşti în stare să ai o femeie cu salbă!

„— Dar, ce să fac?, zicea bietul om.

„— Ce să faci?, urlă ţiganul; ei bine, du-te [illegible] fugă la trei poşte de aici şi pune-i în salba nevestei"

„Şi adresându-se mie, Trandafir zise: „Ai mai văzut vr'un Român aşa de prost ca ăsta? Zicând aceasta, el deveni gânditor, trase din lulea şi scuipă. Ţăranul plângea în mâni. Atunci, văzui asta: Trandafir se întoarse către ţăran, îi desfăcu mânile dela ochi, şi, repede ca un fulger, îi aplică două palme.

„— Pentru ce mă baţi?" strigă pălmuitul.

„— Fiindcă eşti prost!... Nu pot să sufăr oameni cari plâng, zise ţiganul mişcând ochii de cărbune, ca un drac. Acum, iată cei cinci galbeni şi du-te acasă! Aşteaptă acolo să auzi în zorii zilei o puşcă... Am să-ţi aduc eu cei doi cai şi am să-ţi mai dau două palme... Asta ca să te învăţ să nu te mai atingi de salba nevestei decât ca să-i adaugi noui galbeni..."

Acest cult al iubirii, pierdut în mici istorioare naive de eroism simplu, e sursa permanentă a puterilor cari înaripă geniul lui Istrati.

Scrisul lui nu are nimic meşteşugăresc şi e dispreţuitor de ceeace burghezia literilor numeşte „literatură". E un fel de jurnalism cuprinzător, plin de scântei şi de dispreţ pentru „făcut" şi artificiu, — e felul de a scrie al ruşilor, al lui Mirbeau şi al unui Romain Rolland... E contactul direct cu lucrul observat şi cu sufletul cititorului, peste regulile efemere ale „frumosului" gol, sub cari se ascunde de cele mai multe ori nulitatea literară industrialieră...

Istrati e unul din acei puternici cari se reped în mijlocul asaltului de revoluţionari şi a oceanului de rutină, cu îndrăsneala de a-i nesocoti pe toţi prin firescul existenţii lui proprii nepreocupată să ştie dacă e ca unii sau ca alţii!

Răsare, trăeşte, se înalţă, — din propria lui rădăcină.

E din cei puţini cari nu continuă şi nici nu ilustrează o modă sau un curent. — e din cei cari *încep*.

Salonul umoriştilor

IORDACHE. Avansaţi înainte!

SONET

Ai fost a mea... Zâmbindu-mi fericită,
Mi-ai oferit ca'n vremi de bacanale
Superbul rod al frumuseţei tale
Rotundul şold şi sânul ce palpită...

Eu nu ştiu dacă 'n trupul tău iubită
A fost infern sau doruri de vestale;
Ai fost a mea!... Cu flori şi ossanale
Viu azi spre forma ta desăvârşită!

De m'ai iubit sau m'ai urât, nu'mi pasă!...
In noapte-aceia ştiu c'ai fost frumoasă
Ca o divinitate întrupată...

Şi chiar de-ai fi fost simbolul amăgirei
Slăvită fii şi binecuvântată
Tu ce mi-ai dat iluzia iubirei!

Mircea Rădulescu

* * *

Prin stepa Dobrogeană

Prin câte locuri am colindat, unele pline de măreţie, măreţie apăsătoare, cum ar fi prin potecile munţilor în vânătorile mele, sau prin regiunile păduroase ale dealurilor unde mi-am legănat visele şi toată copilăria, nici un colţ de pământ nu mi s'a lipit mai mult de suflet, ca pământul dobrogean.

„Ce găseşti tu p'aici", m'a întrebat într'o zi, un prieten, „în acest ţinut bătut de vânt şi cu faţa pământului ondulată, în acest colţ de ţară, în care doar un sărman rege Lear, ar mai putea fi încoronat?"

. . . . . .

Zorii de aur ai dimineţii, mă cheamă la drum. Spun tătarului meu să înhame caii, cari bat zgomotos în grajd şi ronţăe ovăzul, iar tătarul, mai voios ca totdeauna, încarcă cu fân uscat şi mirositor, căruţa ferecată şi unsă.

Cai nechează strânşi în hamuri şi, afundat în fân, pornesc la drum, îmbătat de aerul răcoros al celei mai frumoase dimineţi de Maiu.

Ies prin bariera oraşului şi înaintea mea se întinde covorul înverzit al holdelor de grâne, pătat de roşul aprins al macilor şi albastrul cicoarei, de par'că fâşii de purpură şi fâşii de cer, s'au desprins din nu ştiu ce steag sdrenţuit.

Ca un sol al acestui pământ iubit, mă văd purtat peste dealuri şi ponoare ocolind tranşee, urcând şi coborind coastele uşoare ale drumului fără sfârşit.

Sunt frate cu iarba, cu drumul, cu florile din picioarele şi nările cailor, cu fine de-a-valma, pământ dobrogean! Al tău sânt astăzi, în mădularele tale, în seva buruenilor! Vorbesc prin sâsâitul ţânţarilor şi al miilor de greeri şi gândaci; m'aplec şi mă răsfăţ în bătaia vântului! Ce dor mă cheamă să mă topesc în pământul tău mănos!

Ciocârliile îşi iau sborul dinaintea căruţei şi graurii în stoluri se 'nalţă şi coboară din grâne sau fâneţe. Câte un drumeţ fereşte din cale, se opreşte şi se uită în urma noastră; câte o căruţă tătărească scapără în aceeaşi goană pe lângă noi. Din vârful unei pante de drum se văd în zarea albă, siluete întunecate de pomi şi printre ele, se lămuresc acoperişuri de case.

— Abdula! zice tătarul, întorcându-şi capul spre mine. Din nou coborim şi satul dispare.

Pe aripi de vânt, vine până la noi, în răstimpuri, lătrat de câini şi nu departe sunet de tălăngi şi behăit de miei.

Incă un deal şi o vale şi iată-ne în Abdulah. Soarele e deasupra noastră. Hanul dela marginea satului, stă închis, cu ferestrele oblonite.

Maşini vechi de treerat, stau de-a-valma cu plugari şi secerători, într'o curte largă, plină de buruieni. Un câine latră după noi; copiii fug din drum.

Străbatem satul în mers potolit. La ieşirea din sat, este un puţ cu ghizduri de piatră, umbrit de bălării. Ne oprim. Tătarul sare din căruţă, scoate căpestrele cailor, îşi ia găleata, pe care o leagă cu o frânghie şi-i dă drumul în puţ.

Plecat pe marginea ghizdului, trage cu mâinile vânjoase, cu mişcări repezi, găleata, care apare legănându-se lăsând să cadă picături lungi şi reci. Caii întind nerăbdători capetele spre găleată şi cu sorbituri prelungi, o golesc în câteva clipe.

Mă întind în căruţă pe fânul aşezat şi cu mâinile pe după cap, privesc cerul senin.

Inchid ochii. Trupul începe a se desmorţi şi o odihnă plăcută mă cuprinde.

Şi, cum stau aşa, o melodie molcomă şi dulce, cu cuvinte într'aripate, care cresc din ce în ce mai lămurit, mai sonor, îmi farmecă auzul:

Sus e luna, jos e norul
Departe-i mândra cu dorul;
Departe-i mândra, departe;
Două vămuri ne desparte;
Două vămuri şi-un deal mare,
De nu poţi trece călare.
Dar nu-i vina calului
Nici a potcovarului,
Ci e vina mândrei mele
C'a pus casa 'ntre vâlcele

Cântecul se aude tot mai aproape, tot mai limpede, şi deodată încetează.

Mă ridic.

O fată svelţă, cu faţa bronzată, vine la puţ ca să-şi adape caii. Scoate din bălării o găleată. Tătarul meu îi ea găleata şi vrea s'o ajute. Rezemată de cel mai bătrâni dintre cai, priveşte la mişcările iuţi ale tătarului.

O întreb:

— Cine te-a învăţat să cânţi aşa de frumos?

Ea ridică ochii spre mine, apoi îi lăsă în pământ.

— Cine să mă înveţe?

— De unde eşti?

— Dup' aici!

— Ai cui sunt caii?

— Ai mei.

— Mai sunt p'aici fete aşa de frumoase ca tine?

Ea scoate un chiot, se 'ntoarce şi fuge. Caii ei, cu setea potolită, smulg liniştiţi din buruenile de lângă puţ, ea rupe o buruiană şi dă după ei; şi când se depărtează începe iar să cânte.

Tătarul e gata. Căruţa e smulsă din loc şi porneşte înainte, urmărit de chiotul tinereţii, prin ierburile înalte şi mirositoare, ale stepei, departe de lume, departe...

GEORGE ULIERU.